

нии / О. В. Топоркова, А. М. Митина // Новые образовательные системы и технологии обучения в вузе : [межвуз. сб. науч. тр.]. – Волгоград : Политехник, 2000. – Вып. 6. – Ч. 2. – С. 15–20.

7. Breaking New Ground: The Development of Adult and Workers' Education in North America, Syracuse University, 1990.

8. Caffarella R. S. Psychosocial development of women: A critical review of the literature / R. S. Caffarella, S. K. Olson // Adult Education Quarterly.– 1993. – № 43(3). – P. 125–151.

УДК 165: 37

**Г. П. Поліщук,**  
кандидат пед. наук, ст. викладач,  
Криворізький педагогічний інститут  
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

## **ФІЛОСОФСЬКО-ЕПІСТЕМОЛОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ НАУКОВОСТІ МЕТОДІВ ПІЗНАННЯ ТА ЇХ ПЕДАГОГІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ**

*У статті розглянуто загальні підходи до методу як наукового поняття у структурі пізнавального процесу. Поява науково обґрунтованих методів пізнання (створення методології як системи принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності) – це результат творчих здобутків мислителів різних часів, епох, народів. У їх доробку – визначення характеру методу, його підґрунтя та функцій.*

*Ключові слова: метод, методологія, навчання, пізнавальний процес, суб'єкт пізнання, об'єкт пізнання, діалектика.*

*В статье рассмотрены общие подходы к методу как научному понятию в структуре познавательного процесса. Появление научно аргументированных методов познания (образование методологии как системы принципов и способов организации теоретической и практической деятельности) – это результат творческих наработок мыслителей разных времен, эпох и народов. В их наследии – определение характера метода, его основания и функций.*

*Ключевые слова: метод, методология, обучение, познавательный процесс, субъект познания, объект познания, диалектика.*

*The article reviews the common approaches to the method as a scientific concept in the structure of cognitive process. The emergence of scientifically based methods knowledge (a methodology as a system of principles and methods of organizing and building a theoretical and practical activities) – is the result of creative achievements of thinkers of different times, eras, nations. Their product is the nature of the method, its basis, functions.*

*Key words: method, methodology, instruction, cognitive process, subject of cognition, object of cognition, dialectics.*

Український народ протягом століть, починаючи зі спроби встановити перші національні уряди, намагається розбудувувати українську систему освіти на найкращих світових традиціях: народності, доступності, синергетичності. Упро-

вадження передового досвіду європейських держав певною мірою утруднено через соціокультурні суперечності. І лише в умовах незалежності українська дидактика почала втілювати найкращі напрацювання зарубіжних і вітчизняних науковців. Із найдавніших часів наука позначена постійною увагою до проблеми методів навчання.

*Мета статті* – проаналізувати філософсько-епістемологічне поняття науковості методів пізнання та їх педагогічне відображення.

Завдання – простежити за становленням проблеми методу у світоглядній думці та зробити висновок щодо впливу цих ідей на сучасний стан педагогічної науки.

Безумовною заслугою слід визнати новітні уявлення про зміну методів та змісту освіти у школі ХХ століття Дж. Дьюї: опора на практику, практичний безперервний досвід учителя і учня у його нескінченному розвитку. Надзвичайно цікавою є людиномірність методології Дж. Дьюї, що виявляється у таких педагогічних ідеях:

1) вибір змісту, форм і методів навчання повинен чітко пов'язуватися з учнівською суб'єктивністю, потребами та інтересами дітей;

2) значення виробничо-інструментальної діяльності в умовах школи і її вплив на загальний розвиток учнів та їх успішну «вписаність» у життєву ситуацію і середовище;

3) професійно-діяльнісне становлення учнів невідривне від їх громадянського самовизначення;

4) єдність управління, вчительського наставництва, учнівського самоврядування й інші ідеї [4]. Вони набули свого певного тлумачення, уточнення й доповнення у найбільш інноваційних методологіях педагогічної творчості, до яких належить синергетична методологія у її педагогічному відображенні.

Синергетика – це методологія, принципи, положення, методи і засоби якої спрямовані на формування цілісності міждисциплінарних комунікацій у створенні наукової картини світу, всебічності і гармонійності розвитку індивідів у процесі здійснення навчально-виховних комунікацій. Отже, привабливою для педагогіки вона є не тому, що на неї «мода», а передовсім тому, що вона надто людиномірна [2, с. 147].

Простота і доступність її методів і принципів створюють позитивний мотиваційний фон педагогічної творчості, нав-

чально-пізнавального і виховного процесу. Людиномірність синергетики виявляється через призму незвичного поєднання, систематизації, ієрархізації традиційних і новітніх методів пізнавальної діяльності, зокрема: формалізації, адаптації, редукції, моделювання, діалогізації, рефлексування, «мозкового штурму», «мережевого мислення» (комп'ютерного), методу метафоричних аналогій тощо. Більше того, синергетичною методологією висувається вимога уважної прискіпливості до методів пізнавальної діяльності і зміщення акцентів з опису об'єктів пізнання на пізнання самих методів пізнання, тобто на їх наукове обґрунтування. Важко заперечувати ефективність відображення і кореляцію зміщених акцентів у педагогічну теорію і практику.

Ці твердження спираються і на думки видатного фізіолога І. Павлова, який писав: «Метод – найперша, основна річ. Від методу, способу дії залежить вся серйозність дослідника. Вся справа в хорошому методі. Використовуючи хороший метод, і не дуже талановита людина може зробити багато. А використовуючи недоцільний метод, і геніальна людина буде працювати дарма і не отримає цінних, точних даних» [10, с. 21].

На своєрідність рефлексії методу у психології звертав свою увагу М. Рубінштейн. Виступаючи на засадах прагматизму, він надавав провідного значення праці у формуванні дитячої особистості. Підкреслював, що трудова школа у своїх методах повинна обрати шлях, у якому б органічно були поєднані праця щодо задоволення життєвих потреб та набуття знань і освіченості [12].

Відомий вітчизняний психолог Г. Костюк уважав метод способом певної організації роботи учнів з навчальним матеріалом, наголошував на важливості вибору методів роботи з учнями для розвивального ефекту шкільного навчання [5, с. 417]. Особливого значення у педагогічному керівництві пісихічним розвитком особистості надавав активним методам навчання, вважаючи, що вони підносять роль навчання у становленні в учнів не лише розумових, а й трудових, моральних та інших якостей [5, с. 401].

Методологія, за твердженням В. Кохановського, має два основних значення. Перше включає розуміння її як системи певних засобів і прийомів, застосовуваних в науці, політиці, навчанні тощо. Інше – як вчення про цю систему, загальну теорію методів, теорію дії. Дослідник не тільки визначає по-

няття методу, а й розглядає його функціональне навантаження. Метод, за В. Кохановським, – це «шлях до чогось», спосіб діяльності суб'єкта в будь-якій формі [6, 167]. Основною функцією його є внутрішня організація і регулювання процесу пізнання або практичного перетворення того чи того об'єкта. Ці особливості дозволяють досліднику зробити висновки про те, що метод зводиться до сукупності певних правил, прийомів, способів, норм пізнання і дії. Він є системою приписів, принципів, вимог, які повинні орієнтувати у розв'язанні конкретної задачі, досягненні певного результату у певній сфері діяльності. Важливим він також вважає здатність методу дисциплінувати пошук істини та можливість економії часу і сил, просування до мети найкоротшим шляхом [6, с. 168].

До проблеми методології та гносеології від найдавніших часів до сучасності у своїх дослідженнях зверталася Н. Наливайко. Вона вважає, що методологія науки спрямована на розбудову діяльності через безпосереднє застосування знань. Отже розширюються межі впливу методології як науки про використання знань, відбувається розширення знань від науки до різних сфер практичної діяльності. Методологія – це й вчення про методи і засоби наукової і практичної діяльності, спрямовані на ефективне досягнення поставленої мети [9, с. 65]. Методом є завжди особливий вид знань про способи, прийоми, норми досліджень, про приписи і вимоги до суб'єкта наукової діяльності, керуючись якими, він здійснює ті чи ті операції, перевіряючи істинність використовуваних правил, а значить і знань, що лежать в їх основі [9, с. 54].

Акцентуючи на ієрархічній організації науки, дослідники вказують, що наукові знання більш високого рівня абстрактності виконують методологічні функції до більш конкретних знань. Виокремлюють наукове знання, яке відіграє роль методології сукупної практичної діяльності людини. Методологія спрямована на логіку руху і організацію знань, що служать людям двічі – спочатку як пояснення навколишньої дійсності, а потім і як засіб, метод у розв'язанні певних проблем. М. Мостепаненко вважає методологію багаторівневим утворенням, що включає вчення про висхідні основи пізнання і вчення про способи і прийоми дослідження, що спираються на ці основи [8, с. 18]. У характеристиці нових загальнонаукових форм, засобів і тенденцій, методологію науки

називають ученням не тільки про осягнення істини, а й вченням про її використання, про методи руху знання від науки до виробництва і до інших форм практичної діяльності, зокрема і навчально-виховної. Діяльнісний підхід до методології диктує поняття методу як важливого компонента змісту діяльності. Методологія як учення про методи діяльності відрізняється від теорії діяльності тим, що акцентує увагу на методах, а не на інших компонентах діяльності. Такими її складовими поза інтересами методології є: методи, суб'єкт, об'єкт, умови, мета, результати.

Отже, науковці вбачали сутність методології в системі принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності. Вони обстоювали позицію про тісний взаємозв'язок цих видів людської діяльності. Теорією вважали вищу, найрозвинутішу форму організації наукового знання, яка дає цілісне уявлення про закономірності і суттєві ознаки певної галузі дійсності. У науковому пізнанні теорія виконує пояснювальну функцію і показує, які необхідні якості і властивості притаманні об'єкту, яким законам він підкоряється у своєму функціонуванні і розвитку. Теорія є не просто сукупністю пов'язаних між собою знань – вона містить певний механізм побудови знання, внутрішнього розгортання теоретичного змісту, втілює певну сутність в дослідження і через це виконує, поряд з пояснювальною і регулятивною, методологічну функцію [7, с. 14]. А. Москаленко вважає, що метод формувався в історичному процесі пізнання і перетворення людиною дійсності як спосіб будь-якої діяльності (теоретичної і предметно-практичної), прийоми і засоби, які використовувалися людиною у розв'язанні певних завдань, відібраних і перевічених на практиці. Вони узагальнюються в чіткі норми, правила і приписи, яких повинна дотримуватися людина, що здійснює певну діяльність. Сукупність цих норм, правил і приписів, що регулюють визначений тип діяльності людини, спрямованої на отримання певного результату, і складає, на думку дослідника, метод. Будь-який метод, незважаючи на те, що він є результатом творчої діяльності людини, не довільний і не випадковий. Тільки за формою свого вияву метод має суб'єктивний характер, водночас за змістом він об'єктивний через те, що сформульований на основі знання дійсності. Метод є засобом розвиненої науки, що проникла в суттєві зв'язки і відношення свого предмета, пізнає закони його ро-

звітку і використовує ці знання для практичного оволодіння ними [7, с. 10].

Метод виконує в основному регулятивну функцію, він орієнтує, спрямовує, визначає лінію поведінки суб'єкта щодо пізнаваного і перетворюваного об'єкта, вказує на способи, засоби, операції (пізнавальні або практичні), які повинен здійснити суб'єкт для досягнення поставленої мети. Будь-який науковий метод розробляється на основі певної теорії, це не тільки ідеальний інструмент, засіб або спосіб пізнання і перетворення дійсності, а й специфічна форма знання про те, як у певних умовах діяти з метою пізнання і перетворення [7, с. 12].

Загальні методологічні і філософські принципи наукового пізнання здійснюють суттєвий вплив на методи конкретно-наукового пізнання.

Метод, за А. Шептуліним, є сукупністю норм, правил і приписів, які регулюють певний тип діяльності людини. Він не існує як об'єктивна дійсність, а є результатом творчої діяльності людини, створюється нею. Метод є сукупністю правил, вимог, сформульованих на основі знань дійсності, закономірностей її пізнання і перетворення [15, с. 9].

Указуючи на багатоаспектність поняття методу навчання, А. Алексюк проводив паралель між поняттям методу людської діяльності як філософської проблеми та методу як проблеми педагогічної [3, с. 11]. У тлумаченні методу дослідник керувався діяльнісним підходом. Він розумів, що методологія характеризує родові ознаки методу, педагогіка – розглядає видові його особливості, які виявляються в діяльності вчителя та учня [3, с. 9].

Отже, методологія – це соціокультурне вчення не тільки про методи наукового пізнання, а й про методи експериментального і практичного осягнення істини, що відрізняється своєю спрямованістю на логіку руху і організацію знань, які служать людям двічі – спочатку як пояснення навколишньої дійсності, а потім як засіб, метод у розв'язанні певних науково-практичних проблем. Слід пам'ятати, що загальні методологічні і філософські принципи наукового пізнання здійснюють суттєвий вплив на методи конкретно-наукового пізнання. Коли говорять про методологію науки, то науку розуміють як діяльність щодо засвоєння і застосування знань.

Таким чином дослідники розширюють межі впливу методології як науки про використання знань, указують на спря-

мування знань від науки до різних сфер практичної діяльності. Методологію при цьому визначають як вчення про методи і засоби наукової і практичної діяльності, спрямовані на ефективне досягнення поставленої мети.

Метод формувався в історичному процесі пізнання і перетворення людиною дійсності як спосіб будь-якої діяльності (теоретичної і предметно-практичної), прийоми і засоби, які використовувалися для розв'язання певних завдань, відібраних і перевірених на практиці. Це особливий вид знань про способи, прийоми, норми досліджень, приписи і вимоги до суб'єкта наукової діяльності, керуючись якими, він здійснює певні операції, перевіряючи істинність використовуваних правил, а відповідно і знань, що лежать у їх основі. Метод виконує регулятивну функцію, орієнтує, спрямовує, визначає лінію поведінки суб'єкта щодо пізнаваного і перетворюваного об'єкта, вказує на засоби, способи, операції (пізнавальні або практичні), які повинен здійснити суб'єкт для досягнення поставленої мети.

### Література

- 1. Аристотель.** Сочинения : в 4-х т. / Аристотель ; [под ред. З. Н. Микеладзе ; вступ. ст. и прим. И. Рожанский]. – М. : Мысль, 1981. – Т. 3 – 1981. – 613 с. – (Философское наследие).
- 2. Буданов В.** Методология і принципи синергетики / В. Буданов // Філософія освіти. – 2006. – №1. – С. 143–172.
- 3. Выбор методов обучения / [А. Н. Алексюк, Ю. К. Бабанский, В. Ф. Харьковская и др.] ; под ред. Ю. К. Бабанского.** – М. : Педагогика, 1981. – 175 с.
- 4. Коваленко В. О.** Педагогічні ідеї Дж. Дьюї та їх вплив на педагогічну теорію і практику в Україні (20-ті роки ХХ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. Коваленко. – Київ, 2000. – 19 с.
- 5. Костюк Г.** Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
- 6. Кохановский В.** Философия и методология науки / В. Кохановский. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. – 576 с.
- 7. Методология в сфере теории и практики / [А. Москаленко, А. Погорадзе, А. Чечулин и др.] ; отв. ред. А. Л. Симанов, В. Н. Карпович.** – Новосибирск : Наука, 1988. – 306 с.
- 8. Мостепаненко М.** Философия и методы научного познания / М. Мостепаненко. – Л. : Лениздат, 1972. – 263 с.
- 9. Наливайко Н.** Гносеологические и методологические основы научной деятельности / Н. Наливайко. – Новосибирск : Наука, 1990. – 117 с.
- 10. Павлов И.** Полное собрание сочинений: в 6 т. / И. Павлов. – М. : Мысль, 1952. – Т.5. – 1952. – 666 с.
- 11. Платон.** Избранные сочинения: в 4 т. / Платон. – М. : Мысль, 1994. – Т. 3. –

655 с. **12. Рубинштейн М.** Метод жизненного комплекса в свете детской психики и трудовой школы / М. Рубинштейн // Трудовая школа в свете истории и современности. – Л. : Сеятель, 1925. – С. 215–236. **13. Урсул А.** Философия и интегративно-общенаучные процессы / А. Урсул. – М. : Наука, 1981. – 366 с. **14. Швырев В.** Научное познание как деятельность / В. Швырев. – М. : Политиздат, 1984. – 232 с. **15. Шептулин А.** Диалектический метод познания / А. Шептулин. – М. : Политиздат, 1983. – 320 с. **16. Юдин Э.** Систематический подход и принцип деятельности / Э. Юдин // Научные труды Э. Юдина (1930-1976 гг.). – М. : Наука, 1978. – 391 с.

УДК 37.017.7 : [101+37]

**Д. В. Фурт,**  
аспірант,

*Криворізький педагогічний інститут  
ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

## **ПОЛІКУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ТА ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСАХ**

*У статті описано процес становлення ідей полікультурної освіти; висвітлено погляди філософів і педагогів щодо принципів полікультурності та взаємозв'язку між різними культурами.*

*Ключові слова: полікультурне виховання, полікультурна освіта, культура, культурний релятивізм, полікультурний принцип, багатокультурність.*

*В статті описано процес становлення ідей полікультурного образования; раскрыты взгляды философов и педагогов относительно принципов поликультурности и взаимоотношений между различными культурами.*

*Ключевые слова: поликультурное воспитание, поликультурное образование, культура, культурный релятивизм, поликультурный принцип, многокультурность.*

*The article describes the ideas formation process of polycultural education; throws the light on the philosophers' and educators' views concerning the principles of polyculture and relationships between different cultures.*

*Key words: polycultural education, culture, cultural relativism, polycultural principle, polyculture.*

У ХХ столітті почали активно здійснюватися процеси формування єдиного планетарного суспільства, що унеможливило відособлення окремого народу. Відтак поняття монокультурності певною мірою втрачає свою актуальність. Прикладом полікультурних держав є США, Росія, Франція, Іспанія. Не є винятком і Україна, яка стала перехрестям багатьох культур і традицій, що не могло не вплинути на самобутність нашої держави. Важливим напрямом політики всіх багатокультурних країн є шанобливе ставлення до народів